

Katecheza o stworzeniu w artystycznej formie Heksaameronu

Treść pierwszego opisu stworzenia z Rdz 1,1-2,4a ma szczególne znaczenie dla katechezy biblijnej. Podejmuje on bowiem zagadnienie pochodzenia świata i człowieka oraz relacji między stworzeniem a Stwórcą. To starożytne opowiadanie należy właściwie zrozumieć. Należy odróżnić treść od formy, a zatem to, co zostało przekazane w tekście natchnionym, od tego, jak zostało to przekazane. Stąd istotna jest znajomość gatunku literackiego tego tekstu. Błędne określenie gatunku literackiego prowadzi do błędnej interpretacji. Ta zaś – do niewłaściwego rozumienia istotnych dla człowieka zagadnień. Określenie gatunku literackiego wyznacza podejście do tekstu¹.

Pytanie o stworzenie jest dla człowieka zagadnieniem ciągle aktualnym. Celem pogłębienia wiedzy na ten temat warto przeanalizować strukturę Heksaameronu, zawartą w niej treść, a także porównać ten tekst z mitologicznymi opowiadaniem o początku oraz z drugim opisem stworzenia z Rdz 2,4b-25. W ten sposób zostanie ukazana artystyczna forma opisu o sześciu dniach stworzenia, w ramach której autor natchniony zawarł głębokie i aktualne idee religijne².

1. Struktura Heksaameronu

W każdym dniu stworzenia uważa się podobny przebieg wypad-

ków. Bóg najpierw wydaje rozkaz. Słowa „i rzekł Bóg” są zapowiedzią rozkazu Bożego. Powtarzają się one w tym opisie dziesięciokrotnie (Rdz 1,3.6.9.11.14.20.24.26.28.29). Słowa „niech się stanie...” stanowią sam Boży rozkaz. Powtarzają się osiem razy (w. 3.6.9.11.14.20.24.26). Następnie dokonuje się wypełnienie rozkazu Boga. Formuła wypełnienia, która stanowi stwierdzenie, że rozkaz został zrealizowany: „i stało się...”, występuje siedem razy (w. 3.7.9.11.15.24.30). Kolejną jest formuła wykonania i opis dokonanego dzieła: np. „Bóg oddzielił...” lub „i uczynił Bóg...”. Te słowa występują także siedmiokrotnie (w. 4.7.12.16.21.25.27). Następnie jest formuła pochwały i akceptacji: „i widział Bóg, że było dobre”, występująca siedem razy (w. 4.10.12.18.21.25.31). Po niej następuje formuła zakończenia, konkluzja: „I tak upłynął wieczór i poranek...” powtarzająca się sześć razy (w. 5.8.13.19.23.31). Pięciokrotnie występuje jeszcze wspomnienie o błogosławieństwie udzielonym danemu dziełu lub o nadaniu mu imienia – „i nazwał Bóg” lub „i pobłogosławił je” (w. 5.8.10.22.28)³.

Powtórzenia w tekście świadczą o tym, że nie jest to tekst historyczny, lecz poetycki. Autor pisząc go miał założenia artystyczne. Heksaameron jest poematem poetyckim, a nie kronikarskim opisem powstania i rozwoju kosmosu. Można go określić jako hymn na cześć Boga Stwórcy. Celem hagiografa była

¹ Por. J.S. Synowiec, *Na początku. Pradzieje biblijne: Rdz 1,1-11,9*, Kraków 1996, s. 13; tenże, *Początki świata i ludzkości według Księgi Rodzaju*, Kraków 2001, s. 17; J. Lemański, *Pięcioksiąg dzisiaj*, Kielce 2002, s. 151.

² Por. J.S. Synowiec, *Na początku...*, s. 13; tenże, *Początki świata i ludzkości według Księgi Rodzaju*, s. 17.

³ Por. E. Charpentier, *Czytając Stary Testament*, Włocławek 1993, s. 98; E. Świerczek, *Na początku stworzenia. Egzegetyczno-teologiczna interpretacja Rdz 1-3*, Kraków 1995, s. 17; J. Kudasiewicz, *Poznanie Boga Ojca. Szkice z teologii biblijnej*, t. 1: „Błogosławiony Pan, Bóg Izraela” (Łk 1,68), Kielce 2000, s. 38; J.S. Synowiec, *Na początku...*, s. 66 n; tenże, *Początki świata i ludzkości według Księgi Rodzaju*, s. 79; J. Lemański, *Pięcioksiąg dzisiaj*, s. 151.

⁴ Por. A. Klawek, *Pieśń o stworzeniu (Rdz 1,1-2,4)*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 3 (1962), s. 149 nn;

pochwała Boga i przekaz prawd dotyczących zbawienia. Na hymniczny charakter tego tekstu wskazuje zwłaszcza powtarzający się refren: „I tak upłynął wieczór i poranek – dzień...” (Rdz 1,5.8.13.19.23.31). Towarzyszy mu stwierdzenie: „A widział Bóg, że było dobre” (Rdz 1,4.10.12.18.21.25.31)⁴.

Struktura Heksaemeronu stanowi misternie skomponowaną formę. Wykorzystany został w tym opisie trójkowo-siódemkowy system liczbowy. Ważną rolę odgrywa liczba siedem, która na Bliskim Wschodzie oznaczała pełnię, kompletność, doskonałość. W opisie z Rdz 1,1-2,4a autor posługuje się siedmioma powtarzającymi się formułami: „I rzekł Bóg”, „niech się stanie”, „i stało się”, „Bóg oddzielił” lub „Bóg uczynił”, „i nazwał Bóg” lub „i pobłogosławił je”, „widział Bóg, że było dobre”, „i tak upłynął wieczór i poranek”⁵. Autor wspomina siedem razy, że Bóg stwierdzał dobroć swoich kolejnych dzieł. Pragnie wykazać, że całość stworzenia jest dobra. Człowiek zaś ma na ziemi szczególną pozycję, ponieważ jest obrazem i podobieństwem Boga. Ma on rządzić ziemią, porządkować ją i przetwarzać⁶. W Rdz 2,2-4a wyrażenie „siódmy dzień” występuje trzykrotnie w trzech zdaniach, z których każde składa się z siedmiu słów. W całym opowiadaniu siedem razy występuje czasownik *bara* (1,1.21.27; 2,3.4a)⁷.

Autor natchniony ułożył opowiadanie

z Rdz 1,1-2,4a w pewnej współzależności. Zawiera ono osiem dzieł Bożych: światłość, sklepienie niebieskie, ląd, roślinność, światła na sklepieniu niebios, zwierzęta wodne i latające, zwierzęta lądowe, człowiek. Jest ono zamknięte w schemacie sześciu dni⁸. Dla autora Rdz 1 dzień stanowi kategorię poetycką. W ramach struktury pierwszego opisu stworzenia podkreślone zostały dni: trzeci i szósty. Zawierają one podwójną formułę zapowiedzi Bożego rozkazu (Rdz 1,9.11.24.26)⁹. Wydaje się, że poprzez ten dwuczłonowy paralelizm autor chciał wprowadzić w opis stworzenia porządek podobny do tego, który został uczyniony przez Stwórcę. W ten sposób nie tylko sama prawda o stworzeniu wszystkiego przez Boga, ale i jej forma wyrazu, zyskały status piękna¹⁰.

Hagiograf stosuje swego rodzaju paralelizm członów między dziełami Bożymi w pierwszych trzech dniach i w trzech kolejnych. Osiem dzieł stworzonych układa się w dwie paralelne tablice. Na każdej z nich po cztery dzieła. Każde dzieło z drugiej tablicy odpowiada równoległemu z tablicy pierwszej. Ów paralelizm zachodzi zarówno w treści, jak i w formułach literackich. Równoległe dzieła wzajemnie się uzupełniają i wyjaśniają. Stworzeniu światła w dniu pierwszym odpowiada stworzenie słońca, księżyca i gwiazd w dniu czwartym. Stworzeniu sklepienia niebieskiego i oddzieleniu wód górnych od dolnych oraz powstaniu

E. Świerczek, *Na początku stworzenia. Egzegetyczno-teologiczna interpretacja Rdz 1-3*, s. 16 n; J. Kudasiewicz, *Poznanie Boga Ojca. Szkice z teologii biblijnej*, t. 1, s. 38 nn.

⁵ Por. E. Świerczek, *Na początku stworzenia. Egzegetyczno-teologiczna interpretacja Rdz 1-3*, s. 17 n; J. Kudasiewicz, *Poznanie Boga Ojca. Szkice z teologii biblijnej*, t. 1, s. 38 nn.

⁶ Por. W. Granat, *Ku człowiekowi i Bogu w Chrystusie. Zarys dogmatyki katolickiej*, t. 1, Lublin 1972, s. 163; L.F. Ladaria, *Stworzenie nieba i ziemi*, w: *Historia dogmatów*, t. 2: *Człowiek i jego zbawienie*, red. V. Grossi, L.F. Ladaria, P. Lécrivain, B. Sesboüé, Kraków 2001, s. 35.

⁷ Por. F. Festorazzi, *La Bibbia e il problema delle origini*, Brescia 1967, s. 49 n; J.S. Synowiec, *Na początku...*, s. 66 n; tenże, *Początki świata i ludzkości według Księgi Rodzaju*, s. 78 n.

⁸ Por. S. Łach, *Księga Rodzaju. Wstęp – Przekład z oryginału – Komentarz*, Poznań 1962, s. 187; J.S. Synowiec, *Na początku...*, s. 66; tenże, *Początki świata i ludzkości według Księgi Rodzaju*, s. 77 n.

⁹ Por. J. Lemański, *Pięcioksiąg dzisiaj*, s. 151.

¹⁰ Por. J. Kudasiewicz, *Poznanie Boga Ojca. Szkice z teologii biblijnej*, t. 1, s. 38; Z.J. Kijas, *Początki świata i człowieka*, Kraków 2004, s. 91.

¹¹ Por. S. Styś, *Biblijne ujęcie stworzenia świata wobec nauki*, „Studia Biblijne” 19 (1959), s. 22;

w ten sposób przestrzeni powietrznej w dniu drugim, odpowiada stworzenie w dniu piątym zwierząt wodnych i istot latających. Stworzeniu suchego ładu i roślin w dniu trzecim odpowiada powołanie do życia zwierząt lądowych i ludzi w dniu szóstym. W ten sposób pierwsze trzy dni stanowią niejako przygotowanie sceny świata, na którą w kolejnych trzech dniach zostają wprowadzone ornamenty, określone formy życia. W dniach: pierwszym, drugim, czwartym i piątym Bóg dokonuje po jednym dziele stwórczym, zaś w dniu trzecim i w dniu szóstym, po dwa

Dzień	Dzieło oddzielania	Dzień	Dzieło przyozdabiania
I	stworzenie ciemności i oddzielenie go od ciemności	IV	stworzenie słońca, księżyca i gwiazd
II	stworzenie sklepienia niebieskiego, które oddziela wody górne od dolnych	V	stworzenie zwierząt wodnych i latających
III	oddzielenie morza i stworzenie łąki oraz stworzenie roślinności	VI	stworzenie zwierząt lądowych oraz stworzenie ludzi

Opis sześciu dni stworzenia można zatem podzielić na dwie części. Każda z nich obejmuje trzy dni. Pierwsze trzy dni stworzenia to *opus distinctionis*. Ta część dotyczy stworzenia przestrzeni kosmicznych. Hagiograf ukazuje w niej zaprowadzenie przez Boga ładu we wszechświecie. Druga zaś część, czyli kolejne trzy dni, to *opus ornatus*. Ta część opowiada o wypełnianiu i przyozdabianiu przez Stwórcę przygotowanych przestrzeni rzeczywistościami pozostającymi w ruchu. Dzieła drugiej trzy-

dniołki odpowiadają dokładnie działom pierwszych trzech dni. Sam autor daje do zrozumienia, dlaczego taką strukturę nadał swemu opowiadaniu. W Rdz 2,1 wyraża zasadę tego podziału: „W ten sposób zostały ukończone niebo i ziemia oraz wszystkie jej zastępy stworzeń”. W tym wersecie autor biblijny podaje jakby streszczenie opisu sześciu dni stworzenia. Wyrażenie „niebo i ziemia” oznacza cały wszechświat, podobnie jak w Rdz 1,1. Wszystko stworzenie ma już swoje miejsce. Dzieło jest kompletne¹². Autor kapłański postrzega Boga jako Twórcę prawa i ładu we wszechświecie. Bóg przeciwstawia nicości ład i harmonię świata, w którym umieścił On człowieka. W Rdz 1,1-2,4a świat jawi się jako rzeczywistość uporządkowana. Owo uporządkowanie ma spełnić określoną funkcję. Świat ma być miejscem odpowiednim do zamieszkania przez poszczególne osoby ludzkie (por. Iz 45,18)¹³.

W Rdz 1 podstawowym wymiarem stworzenia jest struktura czasowo-przestrzenna. Czas i przestrzeń nie są w tym opisie jedynie wielkościami kosmologicznymi. Czas jest nie tyle odliczany wskazówkami zegara, co raczej mierzony jakością ludzkich przeżyć i doświadczeń, które są gromadzone w pamiętnych wydarzeniach celebrowanych jako święta lub znaczące daty. Zróznicowanie czasu zawiera struktura siedmiu dni stworzenia. Najważniejszy

A. Klawek, *Pieśń o stworzeniu* (Rdz 1,1-2,4), s. 151; T. Jelonek, *Biblijna historia zbawienia*, Kraków 1991, s. 58; J.S. Synowiec, *Na początku...*, s. 65; tenże, *Początki świata i ludzkości według Księgi Rodzaju*, s. 76 n; J. Kudasiewicz, *Poznanie Boga Ojca. Szkice z teologii biblijnej*, t. 1, s. 38; J. Lemański, *Pięcioksiąg dzisiaj*, s. 151; Z.J. Kijas, *Początki świata i człowieka*, s. 90 n.

¹² Por. S. Styś, *Biblijne ujęcie stworzenia świata wobec nauki*, s. 21; J.S. Synowiec, *Na początku...*, s. 41 nn; tenże, *Początki świata i ludzkości według Księgi Rodzaju*, s. 49 nn; J. Kudasiewicz, *Poznanie Boga Ojca. Szkice z teologii biblijnej*, t. 1, s. 83; J. Lemański, *Pięcioksiąg dzisiaj*, s. 160; Z.J. Kijas, *Początki świata i człowieka*, s. 90.

¹³ Por. T. Jelonek, *Biblijna historia zbawienia*, s. 59 n; E. Świerczek, *Na początku stworzenia. egzegetyczno-teologiczna interpretacja Rdz 1-3*, s. 18 nn; Z. Pawłowski, *Biblijna diagnoza ziemskiej kondycji człowieka* (Rdz 1-3), w: *Studia Biblica*, 11: *Język Biblii. Od słuchania do rozumienia*, red. W. Pikor, Kielce 2005, s. 50.

¹⁴ Por. Z. Pawłowski, *Biblijna diagnoza ziemskiej kondycji człowieka* (Rdz 1-3), s. 51 n.

¹⁵ Por. A. Klawek, *Pieśń o stworzeniu* (Rdz 1,1-2,4), s. 147; C. Jakubiec, *Pradzieje biblijne. Teologia*

z nich jest dzień siódmy jako prototyp wszystkich dni świątecznych. Dzień i noc to podstawowa miara w ludzkim sposobie przeżywania czasu, która odciska niezatarte piętno na dziejach ludzkiej egzystencji. Ustanowienie tej miary zostaje dokonane w akcie stworzenia światła i oddzielenia go od ciemności. Autor nie wskazuje wprost, że Bóg stworzył ciemność. Z opisu wynika jednak, że pozostaje ona pod kontrolą wyznaczonych przez Boga granic. Ciemność zostaje sprowadzona do wymierzalnych granic nocy. Formuła kończąca poszczególne „dni” stworzenia: „I tak upłynął wieczór i poranek – dzień...” nie pozwala ograniczyć działania Boga wyłącznie do dnia, co mogłoby sugerować uszeregowanie: „i tak upłynął poranek i wieczór”¹⁴.

Na kapłańskie środowisko pochodzenia pierwszego opisu stworzenia wskazuje powtarzający się refren: „I tak upłynął wieczór i poranek – dzień...”. Poszczególne dni stworzenia są tu ustalane i oddzielane przez główne czyny zbawcze Boga. Liturgiczny przebieg dnia ustalany był poprzez owe zbawcze czyny. Codziennie wieczorem składano ofiary, które uobecniały zbawcze dzieło wyprowadzenia z Egiptu (Pwt 16,6). Ofiary zaś składane rano uobecniały dzieło zawarcia przymierza na Synaju (Lb 28,6). Ofiary te, zarówno wieczorne, jak i poranne, miały ożywiać wspomniane dzieła zbawcze i uobecniać je¹⁵.

Przestrzeń również nie jest jednorodna. Uprzywilejowanym punktem odniesienia przestrzeni w Rdz 1,1-2,4a jest ziemia, która wyłania się z niestwo-

rzonych wód jako sucha powierzchnia. Biblijny opis podkreśla jej względną autonomię. Wszystko, co się na niej dzieje ma na celu przygotowanie warunków nadających się do zamieszkania przez człowieka. Ziemia wydaje najpierw drzewa owocowe i rośliny zielone. W ten sposób przygotowany zostaje pokarm dla zwierząt i ludzi, którzy pojawią się w dniu szóstym¹⁶.

Pierwsze etapy stwarzania (pierwsze trzy dni) ukazują porządek czasowo-przestrzenny. W kolejnych etapach tworzony jest porządek życia. Punktem kulminacyjnym tego porządku jest dzieło stworzenia człowieka. Jest to wydarzenie wyjątkowe, nieporównywalne z żadnym dziełem Boga. Tylko o człowieku hagiograf pisze, że został stworzony na obraz i podobieństwo Boga (Rdz 1,26 n). Człowiek jako jedyne dzieło Boga otrzymuje przydział pożywienia, który obejmuje również pozostałe istoty żywe (Rdz 9,3). W ten sposób między Bogiem, człowiekiem i porządkiem stworzenia powstaje nierozzerwalny spłót powiązań. Porządek stworzenia staje się zależny od ludzkiego zachowania. Nabiera równocześnie niezbywalnego charakteru etycznego. Wiąże się bowiem z etyczną odpowiedzialnością człowieka, który współtworzy ten świat¹⁷.

2. Porównanie opisów stworzenia z Rdz 1,1-2,25

W Rdz 1,1-2,25 zawarte są dwa różne opisy stworzenia świata. Heksameron jest chronologicznie późniejszy.

Genesis 1-11, Poznań-Warszawa-Lublin 1968, s. 10 n; E. Świerczek, *Na początku stworzenia. Egzegetyczno-teologiczna interpretacja Rdz 1-3*, s. 15; J. Warzeszak, *Człowiek w obliczu Boga i pośród stworzenia*, Warszawa 2005, s. 12; H. Langkammer, *Teologia biblijna Starego i Nowego Testamentu*, Legnica 2007, s. 52.

¹⁴ Por. Z. Pawłowski, *Biblijna diagnoza ziemskiej kondycji człowieka (Rdz 1-3)*, s. 52.

¹⁵ Por. K. Romaniuk, *Krótki zarys historii zbawienia*, Warszawa 1987, s. 26 nn; Z. Pawłowski, *Biblijna diagnoza ziemskiej kondycji człowieka (Rdz 1-3)*, s. 53 n.

¹⁶ Por. A. Klawek, *Pieśń o stworzeniu (Rdz 1,1-2,4)*, s. 147; J.S. Synowiec, *Na początku...*, s. 13; tenże, *Początki świata i ludzkości według Księgi Rodzaju*, s. 17; S. Grzybek, *Teologia kapłańskiego opisu stworzenia świata (Rdz 1,1-2,4a)*, w: *Początek świata – Biblia a nauka*, red. M. Heller, M. Drożdż, Tarnów 1998, s. 33; J. Lemański, *Pięcioksiąg dzisiaj*, s. 150.

¹⁷ Por. C. Jakubiec, *Pradzieje biblijne. Teologia Genesis 1-11*, s. 10 n; T. Jelonek, *Biblijna historia*

Należy do kapłańskiej warstwy literackiej Pięcioksięgu, która pochodzi prawdopodobnie z V wieku przed Chrystusem. Powstał w Mezopotamii, w środowisku kapłanów żydowskich¹⁸. Drugi opis (Rdz 2,4b-25) jest starszy. Opowiadanie jahwistyczne pochodzi prawdopodobnie z X wieku przed Chrystusem. Jego nazwa wywodzi się od użytego przez autora określenia Boga imieniem Jahwe. Zawiera ono elementy mityczne. Autor prawdopodobnie czerpał z mitycznych opowiadań ludów ościennych. Dokonywał tego jednak w sposób twórczy. Wkomponował bowiem te elementy mityczne w przewodnią ideę monoteizmu narodu wybranego. Od samego początku opisu z Rdz 2,4b-25 w centrum znajduje się Bóg i człowiek. Autor całym kosmosem zdaje się interesować tylko przypadkowo. Świat pełni niejako zadanie sceny, na której Bóg umieszcza człowieka jako aktora dziejów¹⁹.

Te dwa opisy zawierają różne słowa na określenie tej samej prawdy dotyczącej stwórczej czynności Boga. Pierwsze opowiadanie stanowi ujęcie schematyczne. Stworzenie dokonuje się w ciągu sześciu dni. Można je podzielić na cztery części: tytuł i wprowadzenie (Rdz 1,1-2), tworzenie przestrzeni (Rdz 1,3-10), ozdabianie powstałych przestrzeni (Rdz 1,11-31) oraz zakończenie pracy stwórczej (Rdz 2,1-4a). Opis kapłański przedstawia

Boga raczej uduchowionego, który myśli, czuje i działa. Natomiast opis jahwistyczny jest obrazowy, antropomorficzny²⁰.

Różnice między tymi dwoma opisami stworzenia oprócz stylu i formy wypowiedzi dotyczą także odmiennego przekazu określenia Boga, porządku stworzenia oraz sposobu przedstawiania dzieła stworzenia. Autor opisu jahwistycznego używa nazwy Jahwe, zaś autor opisu kapłańskiego posługuje się terminem Elohim. W opisie kapłańskim Elohim stworzył najpierw ziemię, morza, firmament, ciała niebieskie, ryby, ptaki i zwierzęta, a dopiero na końcu człowieka jako ukoronowanie dzieł stwórczych. W opisie jahwistycznym jako pierwszy stworzony jest mężczyzna, potem następuje stworzenie innych istot, na końcu zaś kobiety. Opis stworzenia z Rdz 2,4b-25 podaje zatem inną kolejność dzieł Bożych niż opis znajdujący się na początku Księgi Rodzaju²¹.

Ostateczny redaktor Pięcioksięgu nie widział jednak potrzeby uzgodnienia treści tych utworów, które znajdują się w Piśmie Świętym obok siebie. Nie wprowadził on zmian w oryginalnych tekstach. A zatem nie było dla niego istotne pytanie o kolejność stworzenia i dopuszczał możliwość różnych poglądów na ten temat. Autor natchniony nie zamierzał podawać informacji dotyczących chronologii i geologicznych okresów i epok rozwoju fauny i flory na ziemi. Opisy stworzenia nie rozwiązują

zbawienia, s. 65 n; E. Świerczek, *Na początku stworzenia. Egzegetyczno-teologiczna interpretacja Rdz 1-3*, s. 14 n; J. Kudasiewicz, *Poznananie Boga Ojca. Szkice z teologii biblijnej*, t. 1, s. 102; Z.J. Kijas, *Początki świata i człowieka*, s. 70; M. Kowalczyk, *Traktat o stworzeniu*, w: *Dogmatyka*, t. 6, red. E. Adamiak, A. Czaja, J. Majewski, Warszawa 2007, s. 23; H. Langkammer, *Teologia biblijna Starego i Nowego Testamentu*, s. 52.

²⁰ Por. S. Łach, *Księga Rodzaju. Wstęp...*, s. 181; E. Świerczek, *Na początku stworzenia. Egzegetyczno-teologiczna interpretacja Rdz 1-3*, s. 15; S. Grzybek, *Teologia kapłańskiego opisu stworzenia świata (Rdz 1,1-2,4a)*, s. 35.

²¹ Por. S. Łach, *Księga Rodzaju. Wstęp...*, s. 181; E. Charpentier, *Czytając Stary Testament*, s. 99; E. Świerczek, *Na początku stworzenia. Egzegetyczno-teologiczna interpretacja Rdz 1-3*, s. 14 nn; J.S. Synowiec, *Na początku...*, s. 70; tenże, *Początki świata i ludzkości według Księgi Rodzaju*, s. 82 n; S. Grzybek, *Teologia kapłańskiego opisu stworzenia świata (Rdz 1,1-2,4a)*, s. 34 n.

²² Por. A.L. Szafrński, *Chrześcijańskie podstawy ekologii*, Lublin 1993, s. 33; E. Świerczek, *Na początku stworzenia. Egzegetyczno-teologiczna interpretacja Rdz 1-3*, s. 14 nn; J.S. Synowiec, *Na początku...*, s. 70; tenże, *Początki świata i ludzkości według Księgi Rodzaju*, s. 82 n; J. Warzeszak, *Człowiek w obliczu Boga i pośród stworzenia*, s. 12.

²³ Por. E. Świerczek, *Na początku stworzenia. Egzegetyczno-teologiczna interpretacja Rdz 1-3*, s. 13,

kwestii dotyczących sposobu dokonania się tych początkowych wydarzeń. Z perspektywy historiozbowczej wydają się one drugorzędne²².

Różnica pomiędzy dwoma opisami stworzenia dotyczy także samego „tworzywa”, z którego Bóg stworzył świat. Według opisu kapłańskiego była to woda. Taką myśl sugeruje treść zawarta w Rdz 1,2. Nie jest to jednak jakaś pramateria, którą Bóg wykorzystał do stworzenia. Jahwista bowiem wskazuje, że gdy Bóg stworzył niebo i ziemię nie było jeszcze deszczu na ziemi (Rdz 2,5), a zatem nie było wody. W pierwszym opisie biblijnym stworzenie ukazane jest jako stopniowy proces wyłaniania się świata z chaosu niebytu w ład istnienia. Natomiast w drugim opisie stworzenia autor ukazuje obraz ziemi jako bezpłodnej pustyni i przeciwstawia jej żyzną ziemię ogrodu nawadnianego przez cztery rzeki. Mamy tu zatem do czynienia z dwiema różnymi koncepcjami kosmogonicznymi²³.

W obu opowiadaniach istnieją różnice w sposobie przedstawiania dzieła stworzenia. W pierwszym opisie Elohim powołuje do istnienia różne byty poprzez stwórcze słowo. W drugim opisie natomiast Jahwe pracuje własnymi rękami nad dokonaniem dzieła stworzenia. Sam lepi z ziemi męczyznę i zwierzęta, sadzi drzewa, wyjmuje z męczyzny żebro i tworzy z niego niewiastę²⁴.

Różnice między opisami stworzenia wskazują, że chodzi tu nie o przekaz relacji kronikarskiej czy prawdy naukowej, lecz o pouczenie natury religijnej. Błędem

byłoby odczytywanie biblijnych opisów stworzenia świata i człowieka w sposób chronologiczny. Posiadają one bowiem zupełnie inną perspektywę i prezentują odmienny rodzaj chronologii. Owe opisy nie powstały „na początku”. Ich autorzy interpretują historię według właściwego dla siebie klucza. Porządek ich powstawania radykalnie odbiega od porządku przedstawionego przez biblijnego redaktora. Autorzy tych opisów nie są naczynymi świadkami powstawania świata i życia²⁵.

Hagiografowie korzystali z powszechnie przyjmowanych w tamtych czasach ogólnych poglądów kosmologicznych. Opisali współczesnym dla nich językiem proste, głębokie prawdy o Bogu, człowieku i stworzonym przez Boga świecie. Obecnie potrzeba odróżnić formę przekazu od przekazanej treści. Autorzy biblijni, korzystając z pełnych politeizmu i mitologii starożytnych utworów, przekazali prawdy religijne, które były szczególnie ważne w okresie umacniania się monoteizmu w Izraelu²⁶.

Pismo Święte jest Księgą prawdy o Bogu i o człowieku. Zawarte w nim słowo Boże jest świadectwem działania i mówienia Boga w historii. Ze względu na czas, w którym spisywane było Pismo Święte oraz środowisko jego powstania, zawarte w nim formy wyrazu różnią się od współczesnych. W Piśmie Świętym zawarte są różne sposoby wypowiedzenia się i przekazu treści. Właściwe rozumienie słów Bożych jest związane z odczytywaniem ich głębi poprzez pry-

34; S. Grzybek, *Teologia kapłańskiego opisu stworzenia świata (Rdz 1,1-2,4a)*, s. 34.

²⁴ Por. S. Łach, *Księga Rodzaju. Wstęp...*, s. 181; E. Świerczek, *Na początku stworzenia. Egzegetyczno-teologiczna interpretacja Rdz 1-3*, s. 14 nn.

²⁵ Por. E. Świerczek, *Na początku stworzenia. Egzegetyczno-teologiczna interpretacja Rdz 1-3*, s. 13; S. Grzybek, *Teologia kapłańskiego opisu stworzenia świata (Rdz 1,1-2,4a)*, s. 34; Z.J. Kijas, *Początki świata i człowieka*, s. 37 n.

²⁶ Por. G. von Rad, *Teologia Starego Testamentu*, Warszawa 1986, s. 120; E. Świerczek, *Na początku stworzenia. Egzegetyczno-teologiczna interpretacja Rdz 1-3*, s. 9 n; S. Grzybek, *Teologia kapłańskiego opisu stworzenia świata (Rdz 1,1-2,4a)*, s. 36; J. Warzeszak, *Człowiek w obliczu Boga i pośród stworzenia*, s. 52.

²⁷ Por. K.H. Schelkle, *Teologia Nowego Testamentu*, t. 1: *Stworzenie*, Kraków 1984, s. 28.

²⁸ Por. Z. Pawłowski, *Biblijna diagnoza ziemskiej kondycji człowieka (Rdz 1-3)*, s. 46 n.

zmat ludzkich form wypowiedzi²⁷.

Język, jakim posługiwali się autorzy biblijni, jest wielowymiarowy. We wszystkich kulturach starożytnych panowało przekonanie, że człowiek żyje nie tylko w świecie fizycznym, ale i symbolicznym. Do świata symbolicznego należą pojęcia początku i końca. Stanowią one treść wielu starożytnych przekazów religijnych. Są bowiem czymś więcej niż tylko wyjaśnieniem pochodzenia świata, jego historii i przeznaczenia. Wyrażają rozumienie człowieka o sobie w odniesieniu do granic własnej egzystencji. Nie stanowią zatem opozycji dla teorii naukowych. Są alternatywną próbą interpretacji rzeczywistości. Posługując się elementami świata widzialnego, przedstawiają to, co niewidzialne, co wykracza poza rzeczywistość empiryczną. Symbole stanowią próbę zdefiniowania miejsca człowieka w świecie w perspektywie porządku duchowego²⁸.

W dokumencie Papieskiej Komisji Biblijnej czytamy: „Religijny język Biblii jest językiem symboli, językiem «dającym do myślenia»; językiem, w użyciu którego odkrywa się nieustannie nowe bogactwa sensu; jest językiem sfery transcendentnej; jest językiem, który sytuuje osobę ludzką w wymiarach samej głębi jej bytowania”²⁹. Opisy stworzenia z Księgi Rodzaju zostały skonstruowane w oparciu o język poetycki, w którym stosowana jest metaforyka. W strukturze tych opisów zawarte są obrazy mitologii egipskiej, mezopotamskiej, ugaryckiej. Zastosowanie obrazów miało znaczenie dydaktyczne. Obraz lepienia człowieka czy schemat tygodniowy ułatwiał zrozu-

mienie stwórczej akcji Boga³⁰.

3. Porównanie Heksaameronu z mitami

Celem objawienia w Starym Testamencie było przeciwstawienie się wierzeniom pogańskim oraz ukazanie, że Bóg jest Stwórcą wszechświata. Jest On odrębny od świata, miłuje świat i ludzi. Pragnie dzielić się z nimi rozlicznymi dobrami. W Rdz 1,1-2,4a autor podkreśla, że to jedyny Bóg powołuje wszystko do życia i ustanawia podstawowy porządek rzeczywistości. Wszystko stworzył z nicności. Świadczy o tym hebrajski termin bara, jak również wyrażenie „rzekł Bóg (...) i stało się”. Z tego wynika, że Bóg stwarza bez materii. Jest On bytem najdoskonalszym. Istnienie należy do Jego istoty. Autor podkreśla wielkość, dobroć i potęgę Boga Stwórcy. Wszystko, co istnieje, powstało w wyniku rozkazu Bożego i jest skutkiem Jego stwórczego słowa. Zostało równocześnie w ten sposób wyrażone przekonanie o absolutnej bytowej odmienności Boga w stosunku do wszystkiego, co poza Nim istnieje. Wszechmoc Boga przejawia się w procesie konstytuowania fundamentalnego ładu świata, nie zaś w walce z mocami chaosu, jak to ma miejsce w mitologiach pozabiblijnych³¹.

Chcąc zrozumieć zamysł autora natchnionego zawarty w Heksaameronie, potrzeba zapoznać się z tym, jakie wyobrażenie o powstaniu i strukturze świata mieli ludzie żyjący w epoce i środowisku, w których żył pisarz natchniony. Adresował on swoje dzieło przede wszystkim do

²⁹ Papieska Komisja Biblijna, *Interpretacja Pisma Świętego w Kościele*, Poznań 1994, s. 64.

³⁰ Por. A. Klawek, *Pieśń o stworzeniu* (Rdz 1,1-2,4), s. 149; J. Chmiel, *Hermeneutyczne przesłanki biblijnej interpretacji opisów stworzenia*, w: *Początek świata – Biblia a nauka*, red. M. Heller, M. Drożdż, Tamów 1998, s. 53 nn; E. Świerczek, *Na początku stworzenia. Egzegetyczno-teologiczna interpretacja Rdz 1-3*, s. 9 n.

³¹ Por. J. Jelito, *Historia czasów Starego Testamentu*, Poznań 1961, s. 79; E. Świerczek, *Na początku stworzenia. Egzegetyczno-teologiczna interpretacja Rdz 1-3*, s. 9 n; J.S. Synowiec, *Na początku...*, s. 49; tenże, *Początki świata i ludzkości według Księgi Rodzaju*, s. 61; S. Grzybek, *Teologia kapłańskiego opisu stworzenia świata* (Rdz 1,1-2,4a), s. 43; J. Buxakowski, *Stwórca i stworzenie*, Pelplin 1998, s. 32; Z. Pawłowski, *Biblijna diagnoza ziemskiej kondycji człowieka* (Rdz 1-3), s. 50.

³² Por. J. Jelito, *Historia czasów Starego Testamentu*, s. 78 n; E. Charpentier, *Czytając Stary Testament*,

tych, którzy żyli w ówczesnych czasach i znali tamte wyobrażenia o powstaniu świata. Autor natchniony musiał ustosunkować się również do ówczesnych poglądów pogańskich. W opowiadaniu z Rdz 1,1-2,4a widoczne są wpływy bliskowschodnich myśli o pochodzeniu świata i jego naturze. Heksaemeron odznacza się jednak jasnością myśli teologicznej. Nie ma w nim żadnej wzmianki o skłóconych bóstwach. Autor pisze o jednym Bogu, który panuje nad wszystkim, co poza Nim istnieje. Świat jest dziełem wszechmocy Boga, a nie powstał w wyniku walki demiurga z innymi bóstwami. Starotestamentowa teologia odrzuca także wyobrażenia, iż stworzenie dokonało się w wyniku walki z potworem pierwotnego chaosu. Brak tych wyobrażeń dowodzi, że autor natchniony miał głęboką świadomość wielkości Boga³².

Bliskowschodnie mity o początku świata stanowią formę opowieści epickich. Składają się z dwóch aktów: narodziny bogów oraz stworzenie świata i człowieka. Etap pierwszy ma zwykle przebieg dramatyczny. Dochodzi bowiem do krwawej konfrontacji między bogami. Mitologiczne opowieści o początku odzwierciedlają ideologię królestwa. Są dla niej religijnym uprząkowaniem. Konflikt między bogami sprawia, że ludzkie życie jest wypadkową działania sił, na które człowiek ma niewielki wpływ. Nie może on odmienić swego losu, ani też poczuć się za niego w pełni odpowiedzialnym³³.

Kosmogonie były tworzone w różnych

okresach i odmiennych okolicznościach, stąd różnią się one między sobą³⁴. Najważniejszą spośród kosmogonii mezopotamskich zawiera poemat *Enuma elisz*. Jego nazwa pochodzi od dwóch pierwszych słów: „kiedy ponad”. Według tego poematu odwiecznie istniały dwa elementy: Apsu i Tiamat. Apsu jako element rodzaju męskiego stanowi wyobrażenie oceanu wód słodkich. Tiamat zaś jako element rodzaju żeńskiego stanowi wyobrażenie wód słonych. Od nich pochodzą inne bóstwa. Wśród bogów powstaje rozłam. Gdy Apsu ginie z ręki Ea, Tiamat pragnie się zemścić. Tworzą się dwa przeciwstawne obozy. Z jednej strony obóz Tiamat, na czele którego staje Kingu. Z drugiej strony obóz, na czele którego staje Marduk, bóg słońca i roślin. Zwycięża Marduk, który zabija Tiamat i dzieli ją na dwie części. Z jednej części formuje sklepienie niebieskie, z drugiej zaś ziemię. Następnie powołuje do istnienia rośliny i zwierzęta. Uwięziony Kingu po naradzie zwycięzców zostaje zabity. Z jego zaś krwi zostaje stworzony człowiek, który ma służyć bóstwom³⁵.

Prawda o stworzeniu świata przez Boga została przekazana przy użyciu mitologicznych wyobrażeń oraz dostępnego wówczas obrazu poznania świata³⁶. Biblijne opowiadanie o stworzeniu posiada jednak inną szatę językową. Jest to język narracji. Świat jest ukazany w rozwoju, analogicznym do fabuły wydarzeń historycznych, nie zaś w kategoriach statycznych. Mamy tu do czynienia z transformacją mitologicznej epiki w quasi-historyczną narrację. Ma

s. 98; J.S. Synowiec, *Na początku...*, s. 48 n; tenże, *Początki świata i ludzkości według Księgi Rodzaju*, s. 58 nn.

³³ Por. E. Świerczek, *Na początku stworzenia. Egzegetyczno-teologiczna interpretacja Rdz 1-3*, s. 9 n; Z. Pawłowski, *Biblijna diagnoza ziemskiej kondycji człowieka (Rdz 1-3)*, s. 47.

³⁴ O starożytnych kosmogoniach patrz: C. Doria, H. Lenowitz, *Origins. Creation Textes from the Ancient Mediterranean*, New York 1976.

³⁵ Por. S. Wypych, *Wybranie i Obietnica (Księga Początków [Rodzaju])*, w: *Wprowadzenie w myśl i wezwowanie ksiąg biblijnych*, t. 1: *Pięcioksiąg*, red. J. Frankowski, Warszawa 1987, s. 56.

³⁶ Por. K.H. Schelkle, *Teologia Nowego Testamentu*, t. 1: *Stworzenie*, s. 36.

³⁷ Por. E. Świerczek, *Na początku stworzenia. Egzegetyczno-teologiczna interpretacja Rdz 1-3*, s. 9 n; Z. Pawłowski, *Biblijna diagnoza ziemskiej kondycji człowieka (Rdz 1-3)*, s. 47 n.

³⁸ Por. K.H. Schelkle, *Teologia Nowego Testamentu*, t. 1: *Stworzenie*, s. 36; E. Świerczek, *Na początku*

ona swoje źródło w odmiennych założeniach ideologicznych Izraela. Podstawę owych założeń stanowi historyczne doświadczenie wyprowadzenia z Egiptu. Było to zdarzenie całkowicie wyjątkowe i niepowtarzalne. Treść Rdz 1-3 stanowi przedstawienie świata z perspektywy wydarzeń, które stały się podstawą wspólnoty Izraela³⁷.

W Izraelu zostały przekształcone elementy mityczne i ukształtowane na nowo pod wpływem wiary w jednego Boga. Działa On w sposób wolny i wszystko jest Jego stworzeniem. Autor biblijny przeciwstawia się pozabiblijnym wierzeniom politeistycznym. Ukazuje Boga, który jest Stwórcą i władcą świata. W pozabiblijnych poematach mitologicznych teogonia miesza się z kosmogonią. Nie ma różnicy między bogami a rzeczami materialnymi. Z bóstw powstają rzeczy materialne, a z rzeczy materialnych bóstwa. W opisach biblijnych Bóg jest bytem transcendentnym. Jest On inny niż byty materialne i inny niż człowiek. Jest On ukazany jako byt osobowy. Stwarza bowiem swoim słowem. Chce, żeby byty istniały, i te zaczynają istnieć. Powołuje do istnienia swoją suwerenną wszechmocą. Nikt nie prowadzi z Nim walki, jak to ma miejsce w mitach pozabiblijnych. Bóg jest duchem, a nie materią. Biblijny opis stworzenia jest oryginalny. Autor przekazuje w sposób obrazowy, plastyczny podstawową prawdę o tym, że Bóg stworzył wszechświat. Wszystko zależy od stwórczej mocy Boga³⁸.

Idea „dobrego stworzenia” z Rdz 1 jest zakorzeniona w dziejowym doświadczeniu Izraela. Zrodziła się bowiem z refleksji nad historycznym wydarzeniem

wyzwolenia z niewoli egipskiej. W owym wyjściu został rozpoznany absolutny charakter inicjatywy Boga w stosunku do Izraela (por. Pwt 19,4-6). Istotą idei wybrania jest bezwarunkowa łaska Boża, nie zaś uprzednie zasługi człowieka. Łaska Boża stała się impulsem do myślenia o świecie jako o dobrym stworzeniu (por. Pwt 7,7 n)³⁹.

Autor pierwszego opisu stworzenia dostosował go do potrzeb czasów jemu współczesnych. Izraelici mieli tą pieśnią chwalać Boga Stwórcę. Ten opis nie posiadał zatem znaczenia dokumentu historycznego. Była to modlitwa, hymn pochwalny. Celem tego opisu było umocnienie Izraelitów w wierze monoteistycznej i ukazanie im Boga, który jest wierny zawartemu Przymierzu i spełnia zobowiązania wobec narodu wybranego. Owa pieśń w ostatniej redakcji stanowiła przypomnienie dla Izraelitów, że Bóg nie tylko wybawił naród wybrany z niewoli, ale jest przede wszystkim Stwórcą wszechświata⁴⁰.

4. Sześć dni stworzenia

Ostatni redaktor Księgi Rodzaju pozostawił jako zagadnienie otwarte kolejność stworzenia dzieł Bożych. Pozostało ono również takim aż do czasów obecnych. Kolejność stworzenia w Heksaameronie jest ściśle związana z przyjętym przez autora schematem sześciu dni. Jest zatem oczywiste, że ów schemat był rzeczą względną i nie stanowił istoty nauki religijnej Starego Testamentu. Redaktor zachował w Księdze Rodzaju także drugi opis stworzenia, w którym ten schemat nie występuje. Idea sześciu dni stworzenia winna być

stworzenia. *Egzegetyczno-teologiczna interpretacja Rdz 1-3*, s. 10; J. Warzeszak, *Człowiek w obliczu Boga i pośród stworzenia*, s. 19.

³⁹ Por. Z. Pawłowski, *Biblijna diagnoza ziemskiej kondycji człowieka (Rdz 1-3)*, s. 48.

⁴⁰ Por. E. Świerczek, *Na początku stworzenia. Egzegetyczno-teologiczna interpretacja Rdz 1-3*, s. 17; S. Grzybek, *Teologia kapłańskiego opisu stworzenia świata (Rdz 1,1-2,4a)*, s. 37 n.

⁴¹ Por. J.S. Synowiec, *Na początku...*, s. 71; tenże, *Początki świata i ludzkości według Księgi Rodzaju*, s. 83.

⁴² Por. S. Wypych, *Wybranie i Obietnica (Księga Początków [Rodzaju])*, s. 58; E. Świerczek,

także rozpatrywana w kontekście istotnej różnicy między Bogiem a człowiekiem. Tę zasadniczą różnicę podkreśla się w całym Piśmie Świętym (por. np.: Lb 23,19; Iz 31,3; Ez 1,28; Oz 11,9). Nie można traktować w sposób dosłowny obrazu Boga stwarzającego w ciągu sześciu dni i odpoczywającego w dniu siódmym. Nie można bowiem pojmować Boga jako istoty niedoskonałej, która potrzebuje odpoczynku, tak jak zwykli śmiertelnicy⁴¹.

Artystyczna budowa Heksaameronu wskazuje, iż przedstawienie Boga stwarzającego w ciągu sześciu dni i odpoczywającego w dniu siódmym jest fikcją literacką. W świetle innych tekstów wywodzących się ze środowiska kapłańskiego Starego Testamentu można dostrzec, że odpoczynek Boga w dniu siódmym zawiera prawdę o obowiązku przestrzegania szabatu przez Izraelitów (por. Wj 20,11; 31,17). W Heksaemeronie obowiązek świętowania szabatu został uzasadniony odpoczynkiem Boga po sześciu dniach stworzenia. Natomiast w świetle tekstu z Pwt 5,13-15 (por. Wj 23,12) uzasadnienie zachowania szabatu wynika z faktu wyprowadzenia Izraela z niewoli egipskiej. Z tej okazji wypada, aby raz w tygodniu wraz z Izraelitami odpoczęli także niewolnicy, którzy razem z nimi mieszkają⁴².

Owe odmiennie sposoby argumentacji dowodzą, że idea stworzenia w ciągu sześciu dni nie jest podana jako prawda wiary. Jest to jedynie pogląd, który utrzymywał się w środowisku, w którym powstał pierwszy

opis stworzenia. Pogląd ten nie był przyjmowany w innych środowiskach. Nie był to również pogląd wiążący dla redaktora Pięcioksięgu. Zachował on bowiem także stanowisko środowiska, w którym był spisany tekst z Pwt 5,13-15⁴³.

Słuszność tego wniosku potwierdza także porównanie Heksaameronu z Ps 104 który jest hymnem wysławiającym Stwórcę. W Ps 104 autor przedstawia świat jako stworzony przez Boga. Używa przy tym nieco innych wyobrażeń, niż te z Księgi Rodzaju⁴⁴. Między tymi dwoma utworami zachodzi wyraźne podobieństwo, są również niemałe różnice. Obydwa teksty zawierają tę samą kolejność dzieł Stwórcy: sklepienie niebieskie (Rdz 1,7 n; Ps 104,2 n), ziemia i morze (Rdz 1,9 n; Ps 104,5-9), roślinność (Rdz 1,11-13; Ps 104,10-18), słońce i księżyc (Rdz 1,14-18; Ps 104,19), istoty żyjące w morzu (Rdz 1,20-23; Ps 104,25 n), oraz zwierzęta lądowe i pokarm dla nich (Rdz 1,24-30; Ps 104,27-30). Według obydwu tekstów ziemia została wyłonią z wód praoceanu, które zostały określone rzeczownikiem *tehom* – odmęt. Dokonało się to wówczas, gdy z woli Stwórcy wody zebrały się w wyznaczonym dla nich miejscu (Rdz 1,6-10; Ps 104,5-9). W Rdz 1,14 i w Ps 104,19 występuje zwrot *lemodim*. Wyraża on myśl, że słońce i księżyc służą do ustalania terminów. Warto również zauważyć, że w Rdz 1,24 użyty został rzeczownik *hajto* na oznaczenie zwierząt. Termin ten występuje jeszcze tylko w Ps 104,11 i w innych tekstach poetyckich Starego Testamentu⁴⁵.

Obok zbieżności, w tekstach z Rdz

Na początku stworzenia. Egzegetyczno-teologiczna interpretacja Rdz 1-3, s. 30; J.S. Synowiec, *Na początku...*, s. 67 nn; tenże, *Początki świata i ludzkości według Księgi Rodzaju*, s. 79 nn.

⁴³ Por. J.S. Synowiec, *Na początku...*, s. 69; tenże, *Początki świata i ludzkości według Księgi Rodzaju*, s. 81.

⁴⁴ Por. K.H. Schelkle, *Teologia Nowego Testamentu*, t. 1: *Stworzenie*, s. 33.

⁴⁵ Por. J.S. Synowiec, *Na początku...*, s. 69; tenże, *Początki świata i ludzkości według Księgi Rodzaju*, s. 81.

⁴⁶ Por. E. Świerczek, *Na początku stworzenia. Egzegetyczno-teologiczna interpretacja Rdz 1-3*, s. 9 n; J.S. Synowiec, *Na początku...*, s. 69; tenże, *Początki świata i ludzkości według Księgi Rodzaju*, s. 82.

⁴⁷ Por. J.S. Synowiec, *Na początku...*, s. 70; tenże, *Początki świata i ludzkości według Księgi Rodzaju*, s. 82.

⁴⁸ Por. W. Granat, *Ku człowiekowi i Bogu w Chrystusie...*, s. 163; S. Wypych, *Wybranie i Obietnica (Księga Początków [Rodzaju])*, s. 58; E. Świerczek, *Na początku stworzenia. Egzegetyczno-teolo-*

1,1-2,4a i w Ps 104 zachodzą także różnice. Autor Psalmu 104 nie zna idei stworzenia świata w ciągu sześciu dni. Utwór ten zawiera też pewne elementy wyobrażeń mitycznych, których nie znajduje się w Heksaameronie. W Ps 104,7 jest zawarta aluzja do konfliktu Stwórcy z odmieńcem, podobnie jak w mitach mezopotamskich. W wersecie 26 natomiast wzmiankuje się o potworze Lewiatanie, który pochodzi z mitologii fenickiej. Jednak autor Ps 104 pojmuje Lewiatana tylko jako zwierzę, które stworzył Bóg, aby „z nim igrać” (w. 26)⁴⁶.

Owe podobieństwa i różnice między Heksaameronem a Ps 104 wskazują, że autorzy biblijni wyznawali tę samą wiarę w stworzenie świata przez Boga. Nie byli jednak zobowiązani do tego, aby wyrażać tę prawdę w identyczny sposób. Nie przejmowali też w każdym szczególe swoich utworów, wyobrażeń, jakie znajdowali w tym względzie u innych. Świadczy to również o tym, że idea sześciu dni stworzenia nie stanowi istoty wiary w stworzenie świata przez Boga. Idei sześciu dni stworzenia nie wspomina także autor Ps 8. Jest to hymn wychwalający Boga Stwórcę świata i człowieka. Również Syracides w wypowiedzi o stworzeniu świata przez Boga (Syr 16,16-17,4) nie podaje idei sześciu dni stworzenia i odpoczynku w dniu siódmym. Księga Syracha powstała około 180 roku przed Chrystusem. Zawarta w niej wypowiedź na temat stworzenia jest zależna od Heksaameronu. Przedstawia bowiem dzieła stworzenia w tym samym porządku i

korzysta z podobnego języka⁴⁷.

Autor pierwszego w Biblii opowiadania o stworzeniu posługuje się schematem tygodnia. Nie jest to jednak, jak się wydaje, żadna wypowiedź na temat kolejności powstawania stworzeń. Nie można zatem porównywać kolejności stwarzania w Heksaameronie z danymi nauk empirycznych. Porządek powoływania bytów do istnienia ma sens teologiczny, nie zaś czasowy. Nie chodzi o określenie kolejności powstawania bytów. Dzięki działaniu stwórczemu istnieje w świecie porządek i harmonia. Poszczególne byty na ziemi posiadają w sobie możliwość realizacji. Celem jest utrwalenie przekonania, że wszystko pochodzi od Boga⁴⁸.

Podsumowanie

Wyobrażenie autora biblijnego o budowie świata oparte było na najprostszyszych spostrzeżeniach zmysłowych. Objawienie w opisie stworzenia zostało utrwalone za pomocą pojęć i obrazów, które istniały w środowisku starożytnym, w jakim żył autor natchniony. W Heksaameronie znalazły odzwierciedlenie poglądy i wyobrażenia, które są błędne i przestarzałe w świetle odkryć nauk przyrodniczych. Nie stanowi to jakiegokolwiek zaprzeczenia dla dogmatów chrześcijaństwa⁴⁹.

Tygodniowy schemat ma związek ze świadomością symboliki liczby siedem oraz z potrzebą uzasadnienia szabatu. W biblijnym opowiadaniu o powstaniu świata nie ma mowy o bogach, lecz

giczna interpretacja Rdz 1-3, s. 18; J.S. Synowiec, *Na początku...*, s. 66 n; tenże, *Początki świata i ludzkości według Księgi Rodzaju*, s. 78 n; L.F. Ladaria, *Stworzenie nieba i ziemi*, s. 35; J. Warzeszak, *Człowiek w obliczu Boga i pośród stworzenia*, s. 12.

⁴⁹ Por. C. Jakubiec, *Pradzieje biblijne. Teologia Genesis 1-11*, s. 11; J.S. Synowiec, *Na początku...*, s. 13, 52; tenże, *Początki świata i ludzkości według Księgi Rodzaju*, s. 17, 64.

⁵⁰ Por. A.L. Szafrński, *Chrześcijańskie podstawy ekologii*, s. 39.

⁵¹ Por. E. Świerczek, *Na początku stworzenia. Egzegetyczno-teologiczna interpretacja Rdz 1-3*, s. 17; S. Grzybek, *Teologia kapłańskiego opisu stworzenia świata (Rdz 1, 1-2,4a)*, s. 37 n; J. Warzeszak, *Człowiek w obliczu Boga i pośród stworzenia*, s. 12.

⁵² Por. A. Klawek, *Pieśń o stworzeniu (Rdz 1, 1-2,4)*, s. 151 nn; Z.J. Kijas, *Początki świata i człowieka*, s. 91.

o jedynym Bogu, który zawsze jest. W wolności powołuje do istnienia cały wszechświat i wszystko, co na nim istnieje. Stworzenia nie posiadają boskiej godności. Są one przeznaczone do służenia człowiekowi⁵⁰. Wspomniany schemat tygodniowy ma jednak znaczenie dydaktyczne. Sankcjonuje bowiem siedmiodniowy tydzień jako najważniejszy rytm pracy i życia człowieka. Autor biblijny zwrócił uwagę, że Bóg ustanowił szabat. Odnowa życia religijnego po niewoli babilońskiej była czasem przypomnienia Izraelitom obowiązku świętowania szabatu. Do tradycji schematu tygodniowego nawiązuje sformułowanie trzeciego przykazania Dekalogu i tym schematem motywuje to przykazanie (Wj 20,8-11). Tygodniowy schemat z Rdz 1,1-2,4a ma zatem znaczenie kulturowo-liturgiczne⁵¹.

Taka budowa literacka Heksaameronu wskazuje na to, że opis ten jest

świadomym zamysłem artystycznym. Nie jest to natomiast historyczna relacja o stworzeniu. Autor nie koncentruje się na historycznym opisie stworzenia. Nie można zatem rozumieć tego tekstu w sposób dosłowny. Zamysłem autora nie było informowanie o chronologii stworzenia. Chciał on jedynie pouczyć, że wszystko, co istnieje poza Bogiem, pochodzi od Niego⁵². Jest to zatem nie tylko wypowiedź nauczyciela wiary, ale także utwór, który należy do literatury pięknej. Nieporozumieniem jest zatem szukanie w tym opisie odpowiedzi na pytania z dziedziny nauk przyrodniczych. Podobnie nieporozumieniem jest zgłaszanie pretensji, że występujące w Heksaameronie poglądy z tej dziedziny nie odpowiadają twierdzeniom współczesnych osiągnięć naukowych⁵³.

Opis stworzenia to utwór religijny. Jego celem jest przekaz podstawowych prawd wiary o Bogu, o człowieku i obo-

Bibliografia:

Buxakowski J., *Stwórca i stworzenie*, Pelplin 1998.

Charpentier E., *Czytając Stary Testament*, Włocławek 1993.

Chmiel J., *Hermeneutyczne przesłanki biblijnej interpretacji opisów stworzenia*, w: *Początek świata – Biblia a nauka*, red. M. Heller, M. Drożdż, Tarnów 1998, s. 49-56.

Doria C., Lenowitz H., *Origins. Creation Textes from the Ancient Mediterranean*, New York 1976.

Festorazzi F., *La Bibbia e il problema delle origini*, Brescia 1967.

Granat W., *Ku człowiekowi i Bogu w Chrystusie. Zarys dogmatyki katolickiej*, t. 1, Lublin 1972.

Grzybek S., *Teologia kapłańskiego opisu stworzenia świata (Rdz 1,1-2,4a)*, w: *Początek świata – Biblia a nauka*, red. M. Heller, M. Drożdż, Tarnów 1998, s. 32-46.

⁵³ Por. J.S. Synowiec, *Na początku...*, s. 67; tenże, *Początki świata i ludzkości według Księgi Rodzaju*, s. 79; L.F. Ladaría, *Stworzenie nieba i ziemi*, s. 35.

⁵⁴ Por. A. Klawek, *Pieśń o stworzeniu (Rdz 1,1-2,4)*, s. 149; A. Läpple, *Od Księgi Rodzaju do Ewangelii*, Kraków 1983, s. 47; E. Świerczek, *Na początku stworzenia. Egzegetyczno-teologiczna interpretacja Rdz 1-3*, s. 9 n; J.S. Synowiec, *Na początku...*, s. 73; tenże, *Początki świata i ludzkości według Księgi Rodzaju*, s. 89 n; S. Grzybek, *Teologia kapłańskiego opisu stworzenia świata (Rdz 1,1-2,4a)*, s. 40 nn.

- Jakubiec C., *Pradzieje biblijne. Teologia Genesis 1-11*, Poznań-Warszawa-Lublin 1968.
- Jelito J., *Historia czasów Starego Testamentu*, Poznań 1961.
- Jelonek T., *Biblijna historia zbawienia*, Kraków 1991.
- Kijas Z.J., *Początki świata i człowieka*, Kraków 2004.
- Klawek A., *Pieśń o stworzeniu (Rdz 1,1-2,4)*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 3 (1962), s. 146-153.
- Kowalczyk M., *Traktat o stworzeniu*, w: *Dogmatyka*, t. 6, red. E. Adamiak, A. Czaja, J. Majewski, Warszawa 2007, s. 15-286.
- Kudasiewicz J., *Poznanie Boga Ojca. Szkice z teologii biblijnej*, t. 1: „*Błogosławiony Pan, Bóg Izraela*” (Łk 1,68), Kielce 2000.
- Ladaria L.F., *Stworzenie nieba i ziemi*, w: *Historia dogmatów*, t. 2: *Człowiek i jego zbawienie*, red. V. Grossi, L.F. Ladaria, P. Lécrivain, B. Sesboüé, Kraków 2001, s. 27-80.
- Langkammer H., *Teologia biblijna Starego i Nowego Testamentu*, Legnica 2007.
- Läpple A., *Od Księgi Rodzaju do Ewangelii*, Kraków 1983.
- Lemański J., *Pięcioksiąg dzisiaj*, Kielce 2002.
- Łach S., *Księga Rodzaju. Wstęp – Przekład z oryginału – Komentarz*, Poznań 1962.
- Papieska Komisja Biblijna, *Interpretacja Pisma Świętego w Kościele*, Poznań 1994.
- Pawłowski Z., *Biblijna diagnoza ziemskiej kondycji człowieka (Rdz 1-3)*, w: *Studia Biblica 11: Język Biblii. Od słuchania do rozumienia*, red. W. Pikor, Kielce 2005, s. 46-61.
- Rad von G., *Teologia Starego Testamentu*, Warszawa 1986.
- Romaniuk K., *Krótki zarys historii zbawienia*, Warszawa 1987.
- Schelkle K.H., *Teologia Nowego Testamentu*, t. 1: *Stworzenie*, Kraków 1984.
- Styś S., *Biblijne ujęcie stworzenia świata wobec nauki*, „Studia Biblijne” 19 (1959), s. 5-26.
- Synowiec J.S., *Na początku. Pradzieje biblijne: Rdz 1,1-11,9*, Kraków 1996.
- Synowiec J.S., *Początki świata i ludzkości według Księgi Rodzaju*, Kraków 2001.
- Szafrański A.L., *Chrześcijańskie podstawy ekologii*, Lublin 1993.
- Świerczek E., *Na początku stworzenia. Egzegetyczno-teologiczna interpretacja Rdz 1-3*, Kraków 1995.
- Warzeszak J., *Człowiek w obliczu Boga i pośród stworzenia*, Warszawa 2005.
- Wypych S., *Wybranie i Obietnica (Księga Początków [Rodzaju])*, w: *Wprowadzenie w myśl i wezwanie ksiąg biblijnych*, t. 1: *Pięcioksiąg*, red. J. Frankowski, Warszawa 1987, s. 44-83.

Dr hab. Dariusz Adamczyk jest teologiem, profesorem nadzwyczajnym Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego w Kielcach.